

Keisarillisen hovin henkilälääkärit Carl von Haartman ja Alexander von Collan vanhempi

Taide yhteisenä kiinnostuksen kohteena

Salaneuvokset Carl Frans Gabriel von Haartman (1819–1888) ja Alexander von Collan vanhempi (1819–1910) olivat ainoat suomalaiset, jotka kohosivat Pietarissa Venäjän keisarillisessa hovissa henkilälääkärin asemaan. Molemmat olivat tunnettuja kielitaitoisina ja valveutuneina lääkäreinä, jotka täydensivät opintojaan ulkomailla. Suurin osa heidän aikansa modernista lääketieteestä oli opiskeltava eri Euroopan maissa. He vaikuttivat kirjallisella toiminnallaan lääketieteen uudistusten leviämiseen Suomessa. Kollegat olivat ikätovereita ja läheisiä ystäviä. Ajan sivistyneistön tapaan heidän harrastuksiinsa kuuluivat kulttuuri, taide ja erityisesti musiikki. Heitä yhdisti myös mielenkiintoinen yksityiskohta: molempien väitöskirjat oli varustettu hienoilla anatomisilla piirroksilla, jotka oli laatinut heidän aikalaisensa ja taiteilijaystävänsä Magnus von Wright.

Henkilälääkäri

Niin kauan kuin on ollut ruhtinaita ja hallitsijoita, on ollut myös hovilääkäreitä ja henkilälääkäreitä. Jo antiikin maailmassa puhuttiin henkilälääkäreistä. Henkilälääkäri on ollut hallitsijan uskottu ja luottohenkilö, jolle on voinut paljastaa arkaluontoisimmatkin ongelmansa. Lääkärin asema on toisaalta saattanut olla epävakaa, luotettavuus ja velvollisuudentunto ovat olleet tärkeitä, mutta samalla oli sopeuduttava hovielämän oikkuihin ja jopa poliittisiin vehkeilyihin. Myös kilpailu kollegojen välillä poliittisesta suosiosta ja urakehityksestä on voinut olla katkeraa, ei täysin vierasta nykyisellekään urakilvoittelulle esimerkiksi yliopistojen piirissä. Hallitsijan sairauden epäonninen kulku saattoi lopettaa henkilälääkärin uran tylästi.

Venäjällä ruhtinaiden ja heidän lääkäreidensä välisiä suhteita valaiseva historia alkaa ajasta, jolloin Iivana III 1400-luvulla hankki hoviinsa lääkäreitä ja käsityöläisiä Saksasta.¹ Venäjän hovissa oli varsin pitkään tapana hankkia lääkäreitä ja lääkintätaito Euroopasta, 1800-luvun jälkipuoliskolla saatiin muutamia lääkäreitä Suomestakin.

Uraaurtavana synnytyslääkärinä kuuluisa lääketieteen ja kirurgian tohtori Carl von Haartman suuntasi katseensa Pietariin, kun hän tuli kotimaassaan virantäytössä sivuutetuksi. Samoin tekivät monet lahjakkaat ja kunnianhimoiset suomalaiset 1800-luvulla. Pian Pietariin asettumisensa (1850) jälkeen hänestä tuli sen ylhäisön

¹ Wilhelm Treue (1957) *Kruunupäitä, valtiomiehiä, henkilälääkäreitä*, saksankiel. alkuteoksesta *Mit den Augen ihrer Leibärzte*, Annikki Palmén (suom.), Porvoo: WSOY, 181; Ks. myös Vivian Nutton (1990) *Introduction*, Edited by Vivian Nutton, *Medicine at the Courts of Europe 1500–1837*, London and New York: Routledge, 182–208.

johtava synnytyslääkäri. Hänen merkittävin potilaansa oli vuodesta 1853 kruununperijä Aleksanterin puoliso, Hessen-Darmstadtin prinsessa, Maria Aleksandrovna (1824–1880). Myöhemmin keisarinna Marian suosituksesta von Haartman auttoi kloroformin myötävaikutuksella maailmaan useita Euroopan kruununperillisiä. Lääkäritoimensa ohella hän keräsi vanhaa eurooppalaista taidetta. Hänen kokoelmansa siirtyi vuonna 1901 testamenttilahjoituksena Suomen Taideyhdistyksen eli nykyisen Valtion taidemuseon hallintaan.²

Lääketieteen ja kirurgian tohtori Alexander von Collan vanhempi kohosi vuorolaan Haminan kadettikoulun lääkäristä Venäjän keisarinnan Maria Aleksandrovnan henkilölääkäriksi. Hän on jäänyt vähälle huomiolle Suomen lääketieteen ja kulttuurihistorian tutkimuksessa, mutta hänen merkityksensä tunnetun kulttuurikodin perinteiden jatkajana ja vaikutteiden välittäjänä suvussa on nyttemmin noussut kiinnostuksen kohteeksi. Hänen pojastaan protokollasihteeri, varatuomari Alexander von Collan nuoremasta (1858–1939) tuli Suomen huomattavin vanhan eurooppalaisen grafiikan keräilyn uranuurtaja. Hänen kokoelmansa on ollut vuodesta 1900 Valtion taidemuseon kansalliskokoelmissa, ja se on vasta saatettu tutkimuksiin päivänvaloon.³ Musiikin harrastuksensa ohella von Collan vanhempi hankki myös itse joitakin merkittäviä taideteoksia läheisiltä aikalaistaiteilijaystäviltyään kodin sisustukseksi. Aikaisemmin nimi ”Collan” on tullut esille mm. Suomen musiikin historiassa. Hänen vanhin veljensä oli mm. Sylvian joululaulusta tunnettu säveltäjä, fil. tohtori Karl Collan (1828–1871).

Esittelemme tässä artikkelissa nämä kaksi suomalaista Pietarin keisarihovin henkilölääkäreitä, von Haartmanin ja von Collan vanhemman, ensi kerran yhdessä, ja valotamme heidän merkittävää elämäntyötään sekä lääketieteen historian että kulttuuri- ja taidehistorian näkökulmista (kuvat 1–2).

Carl von Haartman – uraauurtava synnytyslääkäri ja eurooppalaisen taiteen keräilijä

Carl Frans Gabriel von Haartman syntyi Turussa 8. joulukuuta 1819 myöhemmän kirurgian ja lapsenpäästöopin professorin, lääkintöhallituksen ylijohtajan Carl Daniel von Haartmanin (1792–1877) ja tämän ensimmäisen puolison, Maria Helena Rosina o.s. Franzénin (1800–1840) esikoispoikana. Hänen lapsuudenkotinsa oli Raadelman kartano Piikkiössä. Von Haartmanin äidinisä oli runoilija, piispa Frans Mikael Franzén. Isänisä oli puolestaan Turun Akatemian lääketieteen professori, senaattori Gabriel Erik von Haartman, jonka ansioista suku oli jo tullut tunnetuksi.⁴

Tieteellisen kunnianhimonsa ja asiantuntemuksensa avulla von Haartmanin isä

² G. Heinrichius (1903) *Obstetrikens och gynaekologiens historia i Finland under 18de och 19de århundradet med porträtt och illustrationer*, Helsingfors: Frenckellska Tryckeri-Aktiebolaget, 194–200; Kai Kartio (1994) *’Keisarillinen henkilölääkäri’*, teoksessa Kai Kartio (toim.) *Helsingin olutkuningas, keisarinnan henkilölääkäri ja Alankomaiden vanhoja mestareita*, Helsinki: Ulkomaisen taiteen museo Sinebrychoff, 87–88, 93.

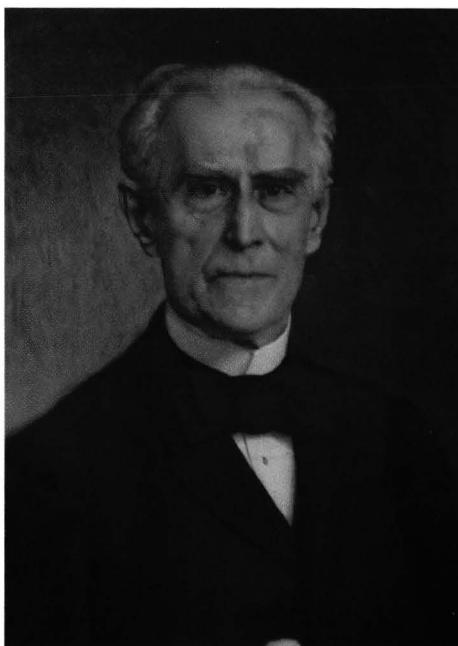
³ Virpi Harju (2006) *’Aateliset keräilyn pioneereina’*, teoksessa Virpi Harju (toim.) *Maailmankuvan heijastumia – Euroopan grafiikan mestareita Rembrandtista Goyaan*, Helsinki: Valtion taidemuseo, Sinebrychoffin taidemuseon julkaisuja, 10.

⁴ Raimo Savolainen (2004) *’Haartman, Carl Daniel von (1792–1877) lääkintöhallituksen ylijohtaja, kirurgian ja lapsenpäästöopin professori’*, teoksessa Matti Klinge (päätoim.) *Suomen kansallisbiografia 3 (Forsblom–Hirn)*, Helsinki: SKS, 416–417.

Kuva 1. Carl Frans Gabriel von Haartman.

Kuva: Museovirasto.

Kuva 2. Alexander von Collan vanhempi, 1894. Eero Järnefelt, öljy kankaalle.

Yksityisomistus.

Carl Daniel kehitti merkittävästi Suomen lääkintätointa ja lääkäreiden asemaa sekä pyrki nostamaan ne kansainväliselle tasolle. Hänen aloitteestaan perustettiin 1835 *Finska Läkaresällskapet*, jonka puheenjohtajanakin hän toimi. Carl Daniel von Haartmanin myötävaikutuksella perustettiin myös 1841 Helsingin yleinen sairaala ja Lapinlahden mielisairaala sekä muutettiin Seilin sairaala parantumattomien potilaiden turvalaitokseksi.⁵ Hänen vitaalisuutensa herätti huomiotakin, sillä hänen kolmesta avioliitostaan syntyi yhteensä 24 lasta, joista kuusi tosin kuoli pienenä. Isä Carl Danielin ja hänen esikoispoikansa Carl Frans Gabrielin välit olivat hyvin läheiset, heitä yhdistivät paitsi yhteinen ammatti ja lahjakkuus myös viehätysvoima ja komeaksi luonnehdittu ulkonäkö. Carl Frans Gabriel kasvoi kodissa, jolla oli suora kytkentä valtiollisen vaikutusvallan keskuksiin.⁶

Lapsuus ja opintovuodet

Carl F. G. von Haartman pääsi ylioppilaaksi Helsingin yksityislyseosta 1836 ja promovoitiin filosofian maisteriksi 1840. Hän kuului ministerivaltiosihtööri, kreivi Rehbinderin valitsemiin opiskelijoihin, jotka lähetettiin valtion varoilla opiskelemaan venäjän kieltä Moskovan yliopistoon vuosiksi 1840–41. Valmistuttuaan lääketieteen kandidaatiksi 1843 Helsingin yliopistosta hän vieraili valtion tuella myös pietarilaisissa sairaaloissa. Työskenneltyään välillä ylimääräisenä kanslistina isänsä

⁵ Savolainen (2004) 416–417.

⁶ Kartio (1994) 85.

johtamassa lääkintähallituksessa, alilääkärinä Helsingin yleisessä sairaalassa sekä lasaretti- ja hoitokodin lääkäriä Vaasassa hän valmistui lisensiaatiksi vuonna 1845.⁷ Vuonna 1846 hän väitteli tohtoriksi koiran hermostoa käsittelevällä tutkimuksella, jonka nimi oli *Anatomisk beskrifning öfver de sex första cerebralnerfparen hos hunden*. Väitöskirjassa on neljä kuvapiirrosta, joista kaksi on Magnus von Wrightin toteuttamia värilifografoita (kuva 3).⁸ Lääketiede oli tuolloin vielä vahvasti sidoksissa yleisiin luonnontieteisiin.

Väitöksen jälkeen von Haartman lähti Aleksanterin stipendin turvin pitkälle ulkomaan opintomatkalle 1846–48 Euroopan eri kaupunkeihin. Tukholman Serafiimi-sairaalassa hän opiskeli lapsenpäästöoppia, Berliinissä kirurgiaa, Prahassa kirurgian lisäksi patologista anatomiaa ja silmätautioppia tunnettujen spesialistien johdolla. Pariisissa hän viipyi kokonaisen vuoden perehtyen erityisesti kirurgiaan, gynekologiaan, sukupuolitauteihin ja psykiatriaan. Lyhyen Brysselin matkan jälkeen hän siirtyi Isoon-Britanniaan erikoistuakseen naistentauteihin ja lastenpäästöoppiin, kuten hänen isänsä aikanaan.

Opintojen syvimmat ja merkittävimmät vaikutteet von Haartmanin uralle sijoituivat juuri Edinburgiin, jossa hän oli aikansa johtavan skotlantilaisen gynekologin James Young Simpsonin (1811–1870) oppilaana talvella 1847–48. Simpson oli juuri oivaltanut kloroforminarkoosin merkityksen helpottavana keinona kivuliaissa synnytyksissä. Lääkärit olivat 1800-luvun alussa vielä varsin avuttomia lievittämään leikkauspotilaiden ja synnyttäjien tuskia. Simpson oli itse kokeillut aineen vaikutusta kollegoidensa kanssa ja todennut kloroformin tehokkaaksi ja miellyttäväksi. Aikaisemmissa kokeissaan hän oli havainnut eetterin soveltuvan huonosti synnytysten helpottamiseen. Von Haartman oli vaikuttunut Simpsonin uudesta kokeilusta. Todennäköisesti juuri hän, suomalainen lääkäri, toi ensimmäisenä kloroforminarkoosin käyttöön Lontoossa, kun hän keväällä 1848 sai kiinnityksen neljäksi kuukaudeksi *General Lying Hospitalin* synnytysosastolle.⁹

Henkilääkäriksi Pietariin

Palattuaan Suomeen kesällä 1848 uusinta lääketieteellistä tietoa omaava nuori kirurgi ja gynekologi kiinnitettiin Helsingin yleisen sairaalan vt. ylilääkäriksi. Von Haartman esitteli kloroformin käytön ja suoritti ensimmäisenä Suomessa munasarjojen poistoleikkauksen, joka oli silloin ymmärrettävästi kiistanalainen toimenpide. Tapausselostuksessaan vuodelta 1849 (*Finska Läkaresällskapets Handlingar*) hän kuvaa sairauden ja leikkauksen kulun varsin yksityiskohtaisesti. Hoidettava potilas oli leikkaushetkellä jo vakavasti sairas, ja hän kuoli jo toisena postoperatiivisena päivänä.

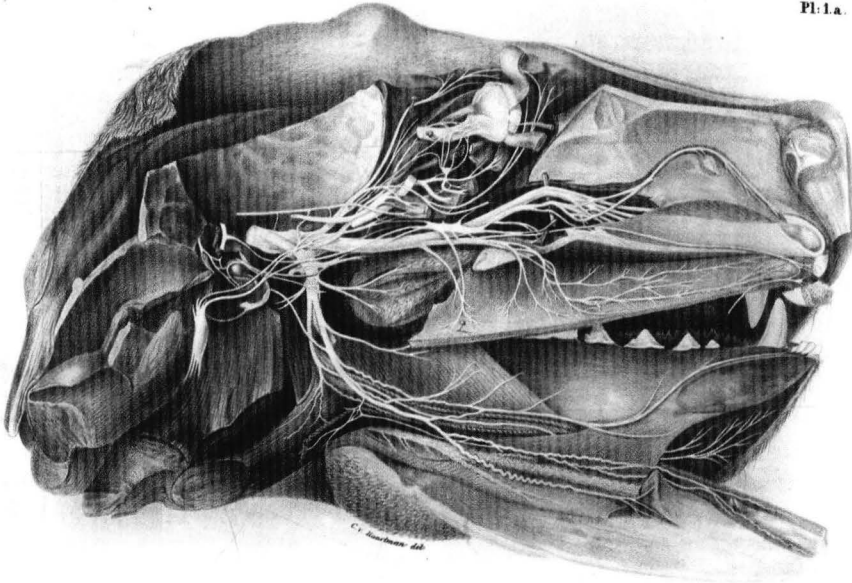
Von Haartman kirjoitti huomioistaan kloroformin käytöstä synnytyksissä laajassa artikkelissaan samassa julkaisusarjassa (1849).¹⁰ Kaasujen käyttö anestesiologisiin ja kipua lievittäviin tarkoituksiin oli tuolloin varsin uutta koko maailmassa. Thomas Morton oli vuonna 1848, vain vuotta aiemmin, käyttänyt ensimmäisen kerran

⁷ Heinricius (1903) 194.

⁸ Carl von Haartman (1846) *Anatomisk beskrifning öfver de sex första cerebralnerfparen hos hunden*, Helsingfors.

⁹ Heinricius (1903) 194–197.

¹⁰ *Finska Läkaresällskapets Handlingar*. Helsingfors 1849.

M. v. Wright del.

F. Haartman sculp.

Kuva 3. Koiran hermosto. Magnus von Wrightin litografia Carl von Haartmanin väitöskirjaa varten.

menestyksellisesti eetteriä nukutusaineena kirurgisessa toimenpiteessä Bostonissa, Yhdysvalloissa.

Von Haartmanista tuli Helsingissä suosittu lääkäri, jonka palveluksista yläluokkaiset naiset kilpailivat. Yleisen sairaalan ylilääkärin virkaa täytettäessä hän joutui kuitenkin pettymään. Tehtävään nimitettiin virkaiältään vanhin hakija tohtori F. G. Sanmark, ja von Haartman sai tyytyä sairaalan alilääkärin virkaan.¹¹

Vuonna 1849 hän oli mukana lääkärinä Aurora Karamzinin seurueessa matkalla Uralille Demidovien varallisuuden alkulähteille Nižni Tagilin kaivosalueelle. Aurora Karamzin oli perinyt edesmenneen puolisonsa, Venäjän rikkaimmaksi mainitun aristokraatin, monimiljonääri, valtioneuvos Paul N. Demidovin. Hänen aloitteestaan Uralille perustettiin sairaala, synnytyslaitos, kolme orpokotia ja vanhainkoti. Sairaalan ja synnytyslaitoksen perustamisessa von Haartmanin asiantuntemus oli epäilemättä käytössä.¹² Lahjakkaana ja kielitaitoisena, ranskaa ja venäjää osaavana, hän asettautui 1850 pysyvästi Pietariin, sillä tieto hänen tahdikkuudestaan ja taidostaan lievittää synnytyskipuja oli levinnyt pietarilaisten ylhäisörouvien keskuuteen. Keisarikunnan pääkaupungissa olosuhteet hänen uralleen vaikuttivat niin suotuisilta, että hän pysyi samana vuonna eron alilääkärin virasta.

¹¹ Heinricius (1903) 197, 199–200; J. J. Pippingsköld, 'Mimmesord öfver Dr C. Fr. G. von Haartman', (Utdrag ur protokoller förda vid Finska Läkaresällskapets sammanträden den 15 december 1888 och den 19 januari 1889), *Finska Läkaresällskapets handlingar* Bd X 1889, Helsingfors, 155.

¹² Pippingsköld (1889), 156; Jyrki Paaskoski (2006) 'Aurora Karamzinin vuosisata', *Aurora Karamzin – Aristokratian elämää*, Espoon kaupunginmuseon tutkimuksia 7, Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava, 29.

Kuva 4. Keisari Aleksanteri II ja keisarinna Maria Aleksandrovna. Kuva: Museovirasto.

Vuonna 1852 von Haartman sai potilaakseen keisari Nikolai I:n tyttären Leuchtenbergin herttuattaren, suuriruhtinatar Maria Nikolajevnan, jonka suosituksesta hänet kutsuttiin hoitamaan myös kruununperijä Aleksanteria ja erityisesti tämän puolisoa, Hessenin prinsessaa, myöhempää keisarinna Maria Aleksandrovnaa (kuva 4). Tämän myötävaikutuksesta von Haartman auttoi maailmaan useita Euroopan kruununperillisiä. Vuodesta 1860 hän toimi virallisesti keisarin ja 1863 keisarinnan henkilölääkärinä. Hän valvoi myös heidän lastensa terveyttä.¹³ Aleksanterin ja keisarinnan kahdeksasta lapsesta neljä nuorinta syntyivät von Haartmanin virkakaudella.

Henkilälääkärinä von Haartman oli läheisessä ja luottamuksellisessa suhteessa kruunun ja hovin eristämiin keisarillisiin potilaisiinsa ja seurasi keisarinnaa tämän ulkomaanmatkoillakin. Henkilälääkärin virka oli vastuullisuudessaan vaativa. ”Pahimpia olivat keisarillisten raskauksien loppuvaiheet, *vankeusaikani*”, oli hänen nimityksensä näille viikkoja kestäville ympärivuorokautisille päivystysvuoroille Tsarskoje Selossa. Tuohon aikaan oli kovin tavallista, että naiset menehtyivät synnytyksissä. Sekä von Haartmanin oma äiti että isoäiti kuolivat lapsivuoteeseen.¹⁴

Vuonna 1858 von Haartman meni naimisiin Sophie Marie von Fehleisenin kanssa, ja heidän ainoa lapsensa, tytär Gourly syntyi 1860. Perhe asui Pietarin lähellä sijaitsevassa huvilassa. Onnekas elämä ja loistava ura tulivat kuitenkin käännekohtaan 1865, kun von Haartmanille läheinen perintöruhtinas Nikolai (1843–1865)

¹³ Pippingsköld (1889) 156; Kartio (1994) 88.

¹⁴ Kartio (1994) 88–90.

kuoli tuberkuloottiseen aivokalvontulehdukseen. Lukuisat kadehtijat ja vihamiehet sekä hovissa että lääkäripiireissä levittivät perätöntä tietoa henkilälääkärin laiminlyönnistä, vaikka hän oli tehnyt ajoissa oikean diagnoosin. Keisaripari oli vakuutunut, että hän oli yrittänyt kaikki voitavansa. Tapahtuman jälkeen von Haartman alkoi entisestään sairastella. Voimakkaiden lamaanuttavien reumaattisten kipujen vuoksi kirjoittaminenkin oli hänelle tuskallisen vaikeaa. Tämä ilmenee hänen lähettämistään kirjeistä. Vuonna 1875 keisari myönsi lopulta hänelle eron, kun keisarinnalle oli esitelty venäläinen, moskovalainen professori S. P. Botkin, johon hän lääkärinä saattoi luottaa.

Hovilääkärin leipä oli usein, päinvastoin kuin yleensä valtiollisissa viroissa, leveä mutta lyhyt. Pahoihin epäonnistumisiin ei ollut kliinisessä työssä varaa. Siitä pitivät kateelliset ja hovilääkärin asemaa kättävät kollegat huolen.

Von Haartman oli jo 1871 palkittu salaneuvoksen arvonimellä ja 1877 hänelle myönnettiin keisarikunnan kolmanneksi korkein kunniamerkki, Pyhän Aleksanteri Nevskin risti, kiitokseksi uskollisesta palveluksesta. Eläkkeelle siirryttyään hän muutti pois Pietarista ja rakennutti itselleen Sveitsiin, Meggenin kylään Luzernin lähistölle huvilan, jolle hän antoi suomenkielisen nimen *Rauhanlinna*.¹⁵

Eurooppalaisen taiteen keräilijä

Carl von Haartman oli kiinnostunut kulttuurista, erityisesti musiikista sekä puutarhanhoidosta ja kauniista maisemista. Opintomatkoillaan ja ollessaan keisarinna Maria Aleksandrovnan mukana ulkomailla hän sai tilaisuuden tutustua Euroopan eri kaupunkien taidekokoelmiin. Merkittävän osan vanhan eurooppalaisen taiteen aarteistostaan hän hankki Pietarin vuosinaan. Mahdollista on myös, että hän osti valmiin kokoelman yhdellä kertaa tai kokoelma tuli hänen haltuunsa lahjan tai perinnön muodossa. Hän sai kiitollisilta potilailtaan taidelahjoja, esimerkiksi Baijerin Ludvig II:lta tämän muotokuvan ja Badenin prinsessalta pendencylin. Keväällä 1876 von Haartman osti Pariisista lisää teoksia Rauhanlinnan sisustamiseksi. Kaikkiaan kokoelma käsitti nelisenkymmentä teosta, joista 30 hän testamenttasi Suomen Taideyhdistykselle sillä ehdolla, että kokoelma saisi olla hänen tyttärellään Gourly von Zastrowilla, joka asui Schadowalden tilalla Schlesiassa, tämän kuolemaan saakka. Kokoelma siirtyi Suomen Taideyhdistykselle vuonna 1901.¹⁶

Von Haartmanin keräily kohdistui ennen kaikkea alankomaalaiseen 1600-luvun taiteeseen, jota pietarilaiset herrasmieskeräilijät tuolloin suosivat. Susanna Petterssonin (2004) mukaan näitä valintoja ohjasi todennäköisesti muodin lisäksi valistusajattelu. Von Haartman hankki lääkäritoimensa vastapainoksi mieltä rauhoittavia maalauksia, joiden äärellä saattoi levätä.¹⁷ Suurin osa teoksista on maisemamaalauksia, joista noin puolet on italialaisvaikutteisia hollantilaismestareiden pastoraalimaisemia ja arkadisia idyllejä. Kokoelmassa on edustettuna mm. metsä- ja laidunmaisemia, metsästyksen ja ratsastuksen liittyviä aiheita, kaupunki- ja kylämiljöökuvauksia, allegorioita, laatu- ja muotokuvataidetta sekä yksi asetelma.¹⁸

¹⁵ Pippingsköld (1889) 200; Kartio (1994) 91–92.

¹⁶ Kartio (1994) 92–93; Susanna Pettersson (2004) 'Eurooppalaisen taiteen kentällä Carl von Haartman', *Lumoutuneet, Tarinoita taiteen keräilystä 1800-luvun Suomessa*, Helsinki: WSOY, 72–75.

¹⁷ Pettersson (2004) 72–73.

¹⁸ Kartio (1994) 94–95.

Kuva 5. Tuntoaisti / Puoskari ja kaksi potilasta, 1600-luku. Tuntematon taiteilija Adriaen van Ostaden mukaan. Von Haartmanin kokoelma, Sinebrychoffin taidemuseo. Kuva: Kuvataiteen keskusarkisto.

Von Haartman pyrki muodostamaan edustavan taidekokoelman, johon kuului tunnettujen mestareiden maalauksina pidettyjä kohtuuhintaisia teoksia. Useimmat teoksista ovat myöhemmin osoittautuneet koulukuntatöiksi tai kopioiksi. Kai Kartio painottaa Carl von Haartmania koskevassa artikkelissaan (1994), että mestareiden koulukuntatyöt ja kopiotkin ovat lajissaan merkittäviä taideteoksia, jotka mm. johdattelevat katsojan hollantilaisen 1600-luvun taiteen moneen keskeiseen aihepiiriin, taiteilijoiden näkemyksiin ja työskentelytapoihin.¹⁹

Suomen Taideyhdistyksen vuosikertomuksen (1902) mukaan kokoelmaan kuului huomattavia taiteilijanimiä kuten Adriaen van Ostade, David Teniers nuorempi, Nicolas Berchem, Jacob van Ruisdael, Meindert Hobbema, Cornelis van Poelenburgh, Dirck van den Bergen, Aelbert Cuyp, Abraham de Snaphaen, Jürgen Ovens ja Jan van Huysum. Vuosikertomuksessa todetaan edelleen: ”Kun ajattelee meidän köyhän ja kaukaisen maamme vaikeuksia kilpailla onnellisemmassa osassa olevien maitten kanssa taiteen mestariteosten hankinnassa, täytyy jokaista taiteenystävää ilahduttaa, että mainituista tauluista, yhdessä jo kokoelmassa olevien teosten [...] kanssa syntyy varsin merkittävä vanhan taiteen esittelykokoelma.”²⁰

Kokoelman italialaisvaikutteisista idylleistä parhaimpiin kuuluvat Cornelis van Poelenburghin (1586–1667) *Kylpeviä naisia* ja Dirck van den Bergenin (n. 1640–

¹⁹ Kartio (1994) 93–122.

²⁰ Suomen Taideyhdistyksen vuosikertomus 1902 (J.A. Bergenstråle), Kuvataiteen keskusarkisto, Valtion taidemuseo.

Kuva 6. Lääkärin muotokuva, 1648. Abraham de Snaphaen, öljy kankaalle 34 x 25,5 cm. Von Haartmanin kokoelma, Sinebrychoffin taidemuseo. Kuva: Kuvataiteen keskusarkisto.

1690) *Laidunmaisema*. Bergenin teoksessa on kuvattu alankomaalaisille vaurautta ja ravintoa symboloiva karja laiduntamassa levollisesti metsäisessä maisemassa. Holsteinista kotoisin olevan Rembrandtin oppilaan Jürgen Ovensin (1623–1678) mytologisaiheisen tuotannon huipputeoksia kokoelmassa edustaa metsästyksen jumalattaren lepohetki *Diana seurueineen*.

Maiseman kuvaajista von Haartman suosi aikansa yleisen arvostuksen mukaisesti hollantilaismestari Jakob van Ruisdaelia (1629–1682) ja hänen oppilastaan Meindert Hobbemaa (1638–1707). Kokoelmassa on edusteilla myös kaksi lääketieteen aihepiiriin liittyvää mielenkiintoista maalausta. Toinen on hollantilaisen laatukuvan talonpoikaisaiheistoa edustavan Adriaen van Ostaden (1610–1685) *Tuntoaisti*-allegorian toisinto, jonka taiteilija on tuntematon. Toinen on Saksan Anhalt-Dessaun ruhtinashovin muoto- ja laatukuvamaalarin Abraham de Snaphaen (1651–1691) taidokas *Lääkärin muotokuva* (1684). *Tuntoaisti*-teos esittää välskäriä vastaanotollaan suorittamassa kivuliasta varvasoperaatiota (kuva 5). *Lääkärin muotokuva* on puolestaan tarkka ja hienostunut edustusmuotokuva ammattia kuvaavine symboleineen (kuva 6). Kokoelmassa on lisäksi kaksi Rembrandtin mukaan toteutettua muotokuvaa, *Rembrandtin omakuva* ja *Vanha mies itämaisessä asussa*.²¹

Von Haartmanin lahjoituskokoelma kuuluu kansallisgallerian vanhan ulkomaisen taiteen ydinkokoelmiin, ja se on nykyisin Valtion taidemuseon Sinebrychoffin taidemuseon hallinnassa. Vanhin lahjoituskokoelma on Pietarin hovin hankkima

²¹ Kartio (1994) 94–100, 102–115.

ruotsalaissyntyisen vapaaherran Otto Wilhelm Klinckowströmin (1778–1850) kokoelma (28 teosta), jonka perintöruhtinas Aleksanteri lahjoitti 1851 Suomen Taidedyhdistykselle sen maalausgallerian pieneksi aluksi. Suurin osa maalauksista on keskieuropalaista alkuperää. Kokoelmahistoriallisesti von Haartmanin kokoelma on ensimmäisiä yksityishenkilöiden lahjoittamia.

Alexander von Collan vanhempi – Haminan kadettikoulun lääkäristä kunniahenkikirurgiksi Pietariin

Lapsuudenkoti

Alexander Collan vanhempi syntyi Iisalmen pappilassa 4. syyskuuta 1819. Isä oli seurakunnan kirkkoherra, teologian tohtori Per Johan Collan (1771–1833) ja äiti Kiteen nimismiehen Per Johan Crohnsin kauneudesta kuuluisa tytär Christina Elisabet (1791–1833), jota sanottiin ”Karjalan ruusuksi”. Perheessä oli kymmenen lasta, joista Alexander oli viides.

Iisalmen pappilassa puhuttiin ruotsia, mutta opiskeltiin myös ranskaa ja saksaa ja ehkä lisäksi englantia. Suomen kieli opittiin ympäristön vaikutuksesta. Sivistyneistön tapaan kodissa harrastettiin kulttuuria, musisoitiin ja laulettiin.²² Kirkkoherra Per Johan Collan oli tunnettu sivistyneenä ja kielitaitoisena. Edeltäjänsä tavoin hän vastaanotti vierailulla olevan hallitsijan pappilassaan, joka oli seudun edustavimpia koteja. Keisari Aleksanteri I:n käydessä 1819 Iisalmessa kirkkoherra toivotti hänet sujuvalla ranskan kielellä tervetulleeksi kotiinsa. Keisari yllättyi kirkkoherran ja tämän puolison kieli- ja seurustelutaidosta sekä pappilan kirjastosta, jossa oli myös saksalaisia ja ranskalaisia lehtiä. Kaksi viikkoa vierailun jälkeen syntynyt Alexander sai todennäköisesti nimensä juuri keisarin mukaan.²³ Iisalmen pappila on sittemmin siirretty Helsinkiin Seurasaareen.

Vanhemmat pitivät hyvän huolen lastensa kasvatuksesta. Veljiään seuraten Alexander aloitti Porvoon kymnaasin vuonna 1832. Koulunkäynti Porvoossa vaati nuorelta kovasti sitkeyttä, sillä matka sinne Iisalmesta kesti hevoskyydillä aina neljästä viiteen vuorokautta. Ylioppilastutkinnon Alexander suoritti 1836. Hän oli vasta neljäntoista ikäinen, kun perhe menetti kotinsa vanhempien kuoltua. Holhoojaksi määrättiin lasten eno, Helsingin kirkkoherra Erik Anders Crohns, ja 1837 perhe muutti Helsinkiin perintörahoilla ostettuun taloon osoitteeseen Wladimirinkatu (nyk. Kalevankatu) 10. Tässä talossa Alexander asui vain vajaat kolme vuotta. Perheen hajanuttua lopullisesti talo ja tontti myytiin 1853.²⁴

Yliopisto-opinnot – lääketieteen ja kirurgian tohtori

Filosofian kandidaatin tutkinnon Alexander Collan suoritti 1840, ja hänet promovoitiin maisteriksi samana vuonna. Rahavaikeuksista huolimatta seuraava vaihe hänen opinnoissaan oli kauaskantoinen, hän aloitti lääketieteen opinnot vuoden

²² Adèle von Collan (1899) *La Vie de mon Père*, Helsinki: Imperimerie Centrale, 8–10.

²³ Von Collan (1899) 8; Matti Klinge (2006) *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projektin sukuverkoston periferiasa*, Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 350.

²⁴ Von Collan 1899 10–12; J. E. Railon (1991) ’Kunniahenkikirurgi Alexander von Collan ja hänen instrumenttikaappinsa’, *Hippokrates*, 8. vuosikerta, Helsinki, 94.

Kuva 7. Rupikonnän luuranko-
lihaksisto. Magnus von Wrightin
litografia Alexander von Collanin
väitöskirjaa varten.

1840 syksyllä ja valmistui lääketieteen kandidaatiksi kesällä 1845. Opettajina olivat Immanuel Ilmoni ja Lars Henrik Törnroth sekä Evert Julius Bonsdorff, joka oli vertailevan anatomian ja koko kokeellisen lääketieteen tutkimuksen pioneereja Suomessa. Törnroth on jäänyt suomalaiseen lääketieteen historiaan myös, paitsi arkkiatrina, suorittamalla ensimmäisen kirurgisen toimenpiteen, suonikohjuleikkauksen, Suomessa eetterinukutuksessa helmikuussa 1847. Lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi Collan väitteli vuonna 1847 rupikonnän luurankolihasistoa käsittelevällä väitöskirjalla *Jämförande Anatomisk beskrifning öfver Muskelsystemet hos Paddan*, joka oli ajan väitöksistä poiketen laaja, 75 sivua, ja sisältää kaksi läheisen perheuttavan, Magnus von Wrightin piirtämää kuvaa (kuva 7). Magnus von Wright oli myös Bonsdorffin ystävä, ja professorin vertailevan anatomian tutkimuksiin liittyy monia von Wrightin erinomaisella taidolla laadittuja piirroksia. Työn aiheen Collan sai Bonsdorffilta, joka toimi myös hänen työnsä valvojana.²⁵

Modernia lääketiedettä – opintomatkat Eurooppaan

Alexander Collan lähti vuoden 1846–1847 vaihteessa ensimmäiselle opintomatkalleen Tukholmaan täydentämään opintoja Serafiimisairaalan synnytysosastolle. Tästä hän seurasi yliopiston vuosisataista perinnettä. Tukholmassa hänen opettajinaan toimivat pediatri Fredrik Theodor Berg sekä internistit Magnus Huss ja Per Henrik Malmsten. Kuuluisalta anatomilta Anders Adolf Retziukselta hän sai puolestaan

²⁵ Alexander Collan (1847) *Jämförande Anatomisk Beskrifning öfver muskelsystemet hos Paddan*, Philosophiae Magister, Medicinae och Chirurgiae Doctor, Helsingfors: J. C. Frenckell & Son; Railo (1991) 95–98.

suosituksen kirurgi John Forbesin luokse Lontooseen.²⁶

Työskenneltyään välillä vuoden 1847 syksyllä kolmen kuukauden ajan Lapinlahden sairaalan alilääkärin viransijaisena ja vuoden 1848 alusta Suomen meriekipaasin alilääkärinä linjalaiva Leipzigilla Collan jatkoi kesällä 1850 modernin lääketieteen opintoja Wienissä, missä hän viipyi lähes vuoden. Hän opiskeli suurella lasaretissa mm. patologista anatomiaa, naistentauti- ja lastenpäästöoppia, perehtyi lastentauteihin ja ihosairauksiin sekä kirurgisiin leikkauksiin ja mahdollisesti seurasi myös oftalmologi, professori Jaegerin opetusta. J. E. Railon (1991) mukaan unkarilaisen obstetrikon Ignaz Semmelweissin uusi teoria lapsivuodekuumeen syystä olisi ollut silloin ainakin keskustelun aiheena. Semmelweiss keksi Wienissä 1840-luvulla aseptisuuden merkityksen lapsivuodekuumeen ehkäisyssä, mutta Suomessa hänen vaatimuksiaan puhtaudesta synnytyslaitoksissa alettiin toteuttaa vasta 1870-luvulla J. J. Pippingsköldin toimesta. Semmelweissin uusi ajatus ja väite sairauden tarttumisesta epäpuhtaiden käsien välityksellä oli alkuunsa senaikaisen tiedeyhteisön pilkan kohteena ja Semmelweiss joutui jopa eroamaan virastaan tämän takia.

Ulkomaan opintomatkinsa aikana Collan sai tammikuussa 1851 nimityksen Haminan kadettikoulun esikuntalääkäriksi (*stabsläkare*). Säilyneiden klinikkakorttien mukaan hän jatkoi vuoden 1851 maaliskuun lopulla opintojaan Pariisissa, missä hän viipyi saman vuoden heinäkuun loppuun asti opiskellen mm. Desmarres'n silmätautiklinikassa neljän kuukauden ajan. Opintomatkoiltaan hän hankki myös alan julkaisuja ja uusimpia instrumentteja Haminan kadettikoulun vastaperustettua sairaalaa varten. Collan hankki Wienistä mm. ns. induktio- eli faradisaatiolaitteen, jolla annettiin silloin muodissa olevaa, lähinnä kipua parantavaa sähköhoitoa. Pariisista hän osti Lüer'n liikkeestä lisää lähes sata erilaista lääketieteellistä instrumenttia, joukossa runsaasti silmäinstrumentteja ja muutama gynekologinen väline. Collan hankki Pariisista myös narkoosilaitteen (*appareil à ether*), kolmella aukolla varustetun lasipallon, jolla annosteltiin nukutuksessa käytettävää eetteriä. Hän osti lisäksi varsin kalliin mikroskoopin, jonka hankinta ja käyttöön perehtyminen oli selvä osoitus modernin lääketieteen omaksumisesta. Osa hankituista instrumenteista on tallella yksityisomistuksessa hänen hienossa barokkityylisessä instrumenttikaapissaan. Collan teki vielä myöhemmin Pietarissa toimiessaan useita lääketieteen opintomatkvoja Saksaan ja Ranskaan 1859, 1869 ja 1871.²⁷

Kunniahenkikirurgiksi Pietariin

Palattuaan ulkomailta elokuussa 1851 Alexander Collan alkoi hoitaa Haminan kadettikoulun esikuntalääkärin virkaansa ja piti myös yksityisvastaanottoa kaupungin ja ympäröivän maaseudun asukkaille. Kenraali Rostovzeffin ehdotuksesta hän sai joulukuussa 1856 komennuksen Pietariin Nikolajevin ratsuväenkoulun nuoremaksi lääkäriksi, sillä kenraali piti Haminaa liian pienenä näin kielitaitoiselle ja valveutuneelle lääkärille. Kaksi vuotta myöhemmin Collan nimitettiin koulun vanhimaksi lääkäriksi ja sai kollegineuvoksen arvon.

Taloudellisen aseman parantuaessa Pietarissa Collan meni 1857 naimisiin viipurilaisen kollegiassessorin Reinhold Wilhelm Grotenfeltin tyttären Adèle Marien

²⁶ Railo (1991) 98.

²⁷ Railo (1991) 101–107.

(1839–1858) kanssa. Avioliitosta syntyivät 1858 kaksospojat, joista toinen kuoli synnytyksessä, ja myös äiti menehtyi lapsivuoteeseen. Pojasta, jonka nimi oli myös Alexander, tuli kuuluisa taiteen keräilijä. Vuonna 1859 Collan vihittiin toiseen avioliittoon ensimmäisen puolisonsa serkun Marie Luvisse Carolina Grotenfeltin (1840–1916) kanssa. Tämän isä oli hovioikeudenneuvos Herman Bernt Grotenfelt. Toisesta avioliitosta syntyi kaksi lasta, tytär Adèle Marie (1861–1933) ja poika Clas Herman (1862–1939).²⁸

Vuonna 1862 Collan nimitettiin valtioneuvokseksi, ja 1866 hän pääsi läheisen perheystävänsä henkilälääkäri Carl von Haartmanin ja todennäköisesti myös ministerivaltiosihteeri Alexander Armfeltin puolison kreivitär Aline Armfeltin suojeluksessa keisarillisen perheen lääkäriksi.²⁹ Keisari määräsi hänet seuraamaan kahta nuorinta lastaan Sergeitä ja Pavelia matkalla Livadiaan Krimille sekä keisarinnaa Kissingeniin ja suuriruhtinatar Maria Alexandrovnaa Schwalbachiin 1868. Vuosina 1870 ja 1871 Collan seurasi keisarinnaa ja tämän lapsia Krimille. Hänestä tuli 1873 todellinen valtioneuvos ja 1877 salaneuvos ja keisarillisen hovin kunniahenkikirurgi. Hänet aateloitiin 1874. Lisäksi hänelle lahjoitettiin kiitokseksi keisarilliselle perheelle tehdystä palveluksista vuosien varrella neljä kertaa briljantisormus ja keisarinnan nimikirjaimella ja briljanteilla koristettu kultainen rasia. Collan jäi eläkkeelle 1884 ja muutti perheineen Helsinkiin.³⁰

Kirjallinen toiminta

Alexander Collanin 1847 valmistuneen väitöskirjan aihe oli vertailevasta anatomista, rupikongan luurankolihaksistosta. Työn ohjaajana oli, kuten von Haartmanilakin, professori E. J. Bonsdorff.

Finska Läkärsällskapet julkaisi vuodesta 1889 lääketieteellistä uutislehteä *Notisblad för Läkare och Pharmaceuter*. Collan laati siihen toistakymmentä referaattia kansainvälisissä ammattijulkaisuissa ilmestyneistä artikkeleista. Hän teki myös ahkerasti raportteja kansainvälisissä kokouksissa ja klinikkavierailuilla kuulemistaan luennoista ja niitä koskevista muistiinpanoista. Kirjoitusten aihepiirin perusteella hän oli erityisesti kiinnostunut ihotaudeista, joista hänellä oli tiettävästi oppikirjakin valmisteilla. Pietarissa ollessaan hän kirjoitti 1880 artikkelin kurkkumädän hoitamisesta. Hän suositteli nielun peitteiden pyyhkimistä rautakloridiliuoksella, kunnes peitteet irtoaisivat ja kuvasi muutamia menestyksellisiä hoitotuloksia toivottomalta näyttäneissä kurkkumätätapauksissa. Varsin laajaa kirjoitustyötä hän teki jäätyään eläkkeelle Suomen lääkintä- ja terveydenhoitoasetusten kokoamisessa ja julkaisujen parissa. Lisäksi mainittakoon, että Alexander von Collan osallistui sukunsa edusta-

²⁸ *Kuka kukin on 1909, Julkisuudessa esiintyvien kansalaisten elämäkertoja*, Helsinki: Suomalainen kustannus o.y. Kansa 1908, 47–48; Railo (1991) 109, 116–117.

²⁹ C. F. G. von Haartmanin kirjeet A. von Collanille 1841–1877, Alexander von Collanin kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto, käsikirjoituskokoelma, Coll. 37.5.

³⁰ *Kuka kukin on 1909*, 47; Railo (1991) 110–113.

Kuva 8. Rahoja laskevat tytöt. Murillon mukaan Wilhelm Hecht, kupari-kaiverrus. Kok. Antell / Collan, Sinebrychoffin taidemuseo. Kuva: Kuvataiteen keskus-arkisto.

jana säätyvaltiopäiviin 1882–1906, ja hänen kannanottonsa koskivat pääasiallisesti terveydenhoitoa.³¹

Taideharrastukset

Alexander von Collan vanhemman harrastukset suuntautuivat intensiivisesti kulttuuriin, kuvataiteisiin ja erityisesti musiikkiin. Collanin sisarukset olivat musiikkalaisia. Alexander soitti huilua. Hänen veljensä Karl Collan (1828–1871), jonka tunnetuimpiin sävellyksiin kuuluvat *Vaasan marssi*, *Savolaisten laulu* ja *Sylvian joululaulu*, oli naimisissa Fredrik Paciuksen tyttären Marian kanssa. Vanhin veljistä Klas eli Claudio soitti pianoa ja toimi nuorena Haminan kadettikoulun kuoron johtajana. Alexander von Collan rikastutti vapaa-aikaansa ulkomaan opintomatkoillaan mm. Wienissä ja Pariisissa sekä asuessaan 28 vuotta Pietarissa käymällä ahkerasti teatterissa, oopperassa ja konserteissa sekä tutustumalla taidekokoelmiin ja -näytelyihin.

Von Collanilla oli useita läheisiä taiteilijaystäviä sekä musiikin että kuvataiteen

³¹ *Finlands Medicinal-Författningar*, Utgifven af Alexander von Collan. Femte delen 1871–1886, Helsingfors 1888; Sjette delen 1887–1893, Helsingfors 1894; Sjunde delen 1894–1898, Helsingfors 1899; Railo (1991) 113, 114–115.

piirissä. Jo lapsuudenkodissaan Iisalmen pappilassa hän sai musiikin lisäksi ensi kosketukset taiteeseen. Pappilasta säilyneiden antiikkikalusteiden ja taide-esineiden perusteella koti oli sisustettu hyvällä ja varmalla maulla. Kirkkoherran ilmeisestä kiinnostuksesta kuvataiteeseen kertoo mm. se, että hän maalautti itsestään ja vaimostaan useita muotokuvia Johan Erik Lindhillä (1793–1865). Tämä ruotsalaissyntyinen taiteilija oli aikansa tuotteliain muotokuvamaalari, joka ikuisti suuren määrän Suomen säätyläisiä. Alexanderilla oli nuoruudessaan läheinen kontakti myös von Wrightin taiteilijaveljeksiin, joista Magnus (1805–1868) ja Ferdinand (1822–1906) kuuluivat Collanien perhetuttaviin. Erityisesti Magnus kertoo ystävyystään heihin päiväkirjassaan. Alexander vieraili usein taiteilijaveljesten luona Haminalahdessa, ja kuten edellä mainittiin, Magnus piirsi kuvat hänen väitöskirjaansa.³²

Collanin ensimmäiset taidehankinnat kohdistuivat juuri von Wrightin veljesten teoksiin. He olivat kuuluisia Suomen linnuston tuntijoina ja kuvaajina. Collan osti Haminassa ollessaan Ferdinand von Wrightiltä kaksi taidokasta lintuaiheista värilittografiia *Kuikka ja Sepelkyyhky*. Kerrotaan, että hän oli teoksistaan niin onnellinen, että hän nousi jopa yölläkin niitä ihailemaan. Hänen yksityiskokoelmaansa kuului myös yksi Magnus von Wrightin vaikuttava öljyvärityö *Haukka saaliineen*.

Yksityiskokoelmassa on lisäksi useita muotokuvia. Collan tutustui opintomatkallaan Wienissä saksalaiseen taiteilijaan Erich Corrensiin (1821–1877). Taiteilijajaystävä maalasi todennäköisesti 1850 kaksi muotokuvaa hänestä ja valokuvan mukaan myös taidokkaan ja hienon muotokuvan hänen ensimmäisestä vaimostaan Adèle Mariesta. Myöhemmässä vaiheessa von Collanista maalattiin lisää muotokuvia, mm. hänen lapsensa tilasivat taiteilija Eero Järnefeltiltä isänsä muotokuvan 75-vuotislahjaksi. Tämä keväällä 1894 valmistunut tarkka ja onnistunut luonnetutkielma salaneuvoksesta on maalattu elävän mallin mukaan (kuva 2).

Asuessaan Pietarissa 1856–84 Collanille avautui mahdollisuus tutustua kaupungin taiteilijaseurapiireihin. Collanien koti, Nikolajevin ratsuväenkoulun virka-asunto, oli tunnetusti vieraanvarainen ja lämminhenkinen, ja siellä vieraili taiteilijoita. Henkilääkäri oli henkilökohtaisesti yhteydessä venäläiseen merimaisemien mestariin Ivan Aivazovskiin (1817–1900), joka oli romantiikan aikakauden viimeinen edustaja ja kuuluisa erityisesti tunnelmallisista myrskyävän meren kuvauksistaan valo- ja väri-ilmiöineen. Collania miellyttivät meriaiheiset teokset, sillä hän itse piti purjehtimisesta. Hänen kokoelmassaan on kaksi Aivazovskin merimaalausta. Toinen on pienikokoinen teos, jonka hän sai lahjaksi taiteilijalta, ja toinen on suuri maalaus *Auringonlasku Odessassa*. Jälkimmäisen hän sai lahjaksi Hugo von Haartmanilta (1829–1902), salaneuvos Carl von Haartmanin veljeltä. Tähän kategoriaan kuuluu myös Aivazovskin oppilaan Wunderlichin *Myrskyinen merimaisema*, joka kuvaa laivan haaksirikkoa.³³

Yksityiskokoelmassa on edusteilla myös mielenkiintoinen toisinto espanjalaisen taidemaalarin (Bartolomé Estéban) Murillon (1618–1682) suurikokoisesta teoksesta *Pieni hedelmän myyjä* (n. 1670/75). Sen on maalannut mahdollisesti saksalainen laatu- ja muotokuvamaalari Helisena Girl (1831–1916). Murillon alkuperäinen maalaus on Münchenissä Alte Pinakothekin kokoelmissa. Perimätiedon mukaan tämän viehättävän barokin ajan teoksen toisinnon hankki Collanin pyynnöstä edellä mainittu taiteilijajaystävä Erich Correns. Ostaja oli kirjoittanut ystävälleen: ”Stora taflan kommer att hänga öfver instrumentet, när det en gång träffas fås för billigt

³² Haastattelu (29.6.2006) Virpi Harjun hallussa.

³³ Haastattelu (29.6.2006) Virpi Harjun hallussa.

pris.” Teos oli tarkoitettu kodin flyygelin yläpuolelle.³⁴ Pojan Alexander nuoremman grafiikankokoelmassa on myös Murillon saman maalauksen mukaan tehty taidokas kuparikaiverrus *Rahoja laskevat tytöt*, jonka on toteuttanut saksalainen taiteilija Wilhelm Hecht (1843–1920), kuva 8.

Alexander von Collan vanhempi hankki taidetta lähinnä kotinsa sisustamiseksi. Hän osti myös antiikkiesineitä ja -kalusteita. Osan esineistä hän sai lahjaksi potilailtaan. Collanien koti Pietarissa oli säilyneiden pohjapiirustusten mukaan suuri ja edustava. Palattuaan 1884 perheineen Helsinkiin henkilääkäri asui August Ram-sayn talossa Hietalahdenranta 13:ssa. Hän kuoli Helsingissä 3. kesäkuuta 1910.

Pääosan Alexander von Collan vanhemmalle kuuluneista taideteoksista peri hänen vanhin poikansa varatuomari Alexander nuorempi. Loput teoksista jakoi-vat tämän sisarpuoli Adèle ja velipuoli Clas. Salaneuvokselle ja sittemmin hänen lapsilleen kuuluneet taideteokset sekä antiikkiesineet ja -kalusteet ovat päätyneet yksityisomistukseen.³⁵

Epäilemättä kodilla ja Pietarin taide-elämällä oli suuri merkitys ja vaikutus siihen, että poika Alexander nuorempi (1858–1939) suuntautui rohkeasti Suomessa jokseenkin tuntemattoman taidelajin grafiikan keräilijäksi. Hänen noin 2 000 vedosta käsittävä ainutlaatuinen kokoelmansa muodostaa Valtion taidemuseon kansalliskokoelmien vanhan ulkomaisen taiteen grafiikan ytimen. Kokoelmaa hallinnoi nykyisin Sinebrychoffin taidemuseo, ja se on kokonaisuudessaan arvokas ja merkittävä. Vuonna 2006 kokoelmasta järjestettiin suurkatselmus ja julkaistiin kirja *Maailmankuvan heijastumia – Euroopan grafiikan mestareita Rembrandtista Goyaan*. Julkaisun asiantuntija-artikkeleissa suuret nimet ja merkkiteokset on esitelty maittain ja koulukunnittain.³⁶ Alexander nuorempi kasvoi 1860- ja 1870-luvuilla Pietarin-kodissa, jossa harrastettiin kulttuuria ja taidetta sekä vietettiin taiteilija-seurapiirielämää. Isän läheisellä ystävällä ja kollegalla Carl von Haartmanilla, joka oli Alexander nuoremman kummi, lienee myös merkityksensä, että pojan keräily kohdistui erityisesti hollantilaiseen vanhaan grafiikkaan.

Alexander nuoremman kokoelmiin kuului lisäksi useita hollantilaisten taiteilijoiden maalauksia. Kokoelman taiteilijanimiä ovat mm. Cornelis van Poelenburgh, Aelbert Cuyp, Daniel Teniers nuorempi, Nicolas Maes, Allart van Everdingen ja Guido Reni. Isän perinnöksi jättämä kokoelma täydensi keräilijän hankkimia kokoelmia. Hänen kokoelmassaan oli myös mielenkiintoinen kokonaisuus keraamisia juoma-astioita, jotka nykyisin ovat Göteborgin Design-museossa (Röhsska Museet). Samoin Alexander nuorempi hankki antiikkihuonekaluja ja taide-esineitä kotinsa sisustamiseksi. Hänen grafiikankokoelmansa on todennäköisesti hankittu 1890-luvulla äidin puolelta saadulla perintörahalla, joko vähitellen keräämällä tai

³⁴ Haastattelu (30.6.2006) Virpi Harjun hallussa.

³⁵ Haastattelu (30.6.2006) Virpi Harjun hallussa.

³⁶ *Maailmankuvan heijastumia – Euroopan grafiikan mestareita Rembrandtista Goyaan*, Virpi Harju (toim.), Helsinki: Valtion taidemuseo, Sinebrychoffin taidemuseon julkaisuja.

kertahankinnalla valmis kokoelma.³⁷ Varmuudella ei tiedetä, kuuluuko Alexander nuoremman kokoelmaan hänen isänsä hankkimia vedoksia, jotka olisivat sittemmin siirtyneet pojalle.

Lopuksi

Lääketieteen ja kirurgian tohtorit Carl von Haartman ja Alexander von Collan vanhempi olivat ainoat suomalaiset, jotka menestyivät aikaansa seuraavina ja tahdikaina lääkäreinä Pietarin hovissa ja jotka korotettiin kunnioitettavaan henkilöäkäarin asemaan heidän saavuttaessaan keisari-parin luottamuksen. Heidän taideharrastuksensa kuvastavat mielenkiintoisella ja merkittäväällä tavalla Pietarin ylhäisöpiireissä vaikuttaneen keisarillisen henkilöäkäarin ja kosmopoliitin arvomaailmaa 1800-luvun puolivälin jälkeen. Von Haartmanin maalaus-kokoelma ja von Collan vanhemman pojan Alexander nuoremman grafiikan kokoelma kuuluvat Suomen kansallisgallerian ytimeen.

---

³⁷ Haastattelu (30.6.2006) Virpi Harjun hallussa.